

О.С. Журавка,

асистент, Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи НБУ»

Вплив іноземного капіталу на розвиток страхового ринку України

Анотація

У статті розглядаються питання стосовно ролі іноземного капіталу у розвитку страхового ринку України. Виявлено основні переваги та недоліки присутності страхових компаній з іноземним капіталом на ринку страхових послуг України.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, іноземний капітал.

Summary

The article concerns the issues of the role the foreign capital in the development of insurance market of Ukraine and the major advantages and failures of presence of insurance companies with international capital at the insurance market of Ukraine.

Keywords: insurance, insurance market, foreign capital.

Постановка проблеми. В умовах процесу фінансової глобалізації економічне зростання будь-якої країни неможливе без створення страхової системи, яка ефективно функціонує. Розв'язання багатьох проблем, що стоять перед українською економікою, – забезпечення економічного зростання, збільшення інвестицій тощо – залежить і від того, наскільки ефективно функціонує страхова система.

Процес вступу нашої країни до Світової організації торгівлі (СОТ) зумовлює поступове збільшення присутності іноземного капіталу у страховій системі. Його прихід в Україну стане важливим чинником розвитку та перетворення страхового сектору держави. У цьому разі підвищується роль страхування в контексті забезпечення стабільності, фінансової стійкості та ефективного функціонування вітчизняних страхових компаній під впливом глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні на тлі дедалі більшого залучення іноземного капіталу до страхової системи України дослідження цих аспектів широко обговорюється на тематичних конференціях, в періодичній пресі, в наукових публікаціях вчених України. Вивченню проблем присутності іноземного капіталу присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема В.Д. Базилевич, С.С. Осадець, О.І. Барановський, Н.М. Внукова, Я.П. Шумелда, Н.В. Ткаченко та інші.

Дослідники мають полярні думки щодо наслідків приходу іноземного капіталу на страховий ринок України, особливо це стосується визначення критичної межі присутності іноземного капіталу. Адже як свідчить досвід Центральної та Східної Європи присутність іноземних страховиків на початковому етапі експансії призводить до позитивних наслідків для фінансового сектору, а при досягненні певної межі насиченості ринку вже не дає первинного ефекту і викликає тільки наслідування інтересів крайн-походження капіталу.

У той же час багато експертів вважає, що збільшення обсягів іноземних інвестицій у страховий ринок України буде продовжуватися, хоча значних за обсягами угод з купівлі вітчизняних страхових компаній спостерігатися не буде.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Основні проблеми, які потребують вирішення – це вплив іноземного капіталу на страховий ринок України, а також оцінка можливих наслідків зняття обмежень на відкриття філій іноземних страхових компаній у межах очікуваного вступу до СОТ.

Метою статті є дослідження трансформації страхового сектору держави з урахуванням припливу іноземного капіталу в Україну, аналіз позитивних та негативних наслідків, визначення напрямів і перспектив розвитку вітчизняних страхових компаній нарівні із страховиками, які мають іноземний капітал.

Виклад основного матеріалу. Національна галузь страхування стає дедалі привабливішою для інвесторів: 79 українських страховиків станом на 2007р. мають у статутному фонді частку іноземного капіталу. У 25 українських

страховиків інвестиції іноземних компаній шляхом придбання часток у статутному капіталі становлять 51% і вище. А в 2007р. частка іноземного капіталу в статутних фондах страховиків склала 16% (табл. 1). І за прогнозами аналітиків ринку ця частка буде зростати. Оптимальним було б, щоб частка участі становила близько 50%, а не 90-95% як це відбулося в Польщі, Угорщині та інших країнах. Ми хочемо бачити сильних національних гравців, які вирости й працюють в Україні.

Таблиця 1

Динаміка кількості страховиків на страховому ринку України
у 2004-2007 рр.

Показник	2004	2005	2006	2007
Всього страхових компаній, у тому числі	387	398	411	442
з ризикового страхування	342	348	356	376
зі страхування життя	45	50	55	66
з іноземним капіталом	59	58	66	70
Питома вага страхових компаній з іноземним капіталом, %	15,2	14,6	16,0	16,0

Сьогодні іноземний інвестор не дивлячись на складність і непрозорість страхового ринку бачить, що він все ж таки демонструє одну з найбільших динамік росту серед секторів економіки України. Середньорічні темпи зростання класичного ринку страхування за період з 2003 по 2007 роки становили 23%. Про значний потенціал росту українського ринку страхування говорять такі факти, що ми маємо один з найнижчих рівнів проникнення страхових продуктів серед країн Центральної та Східної Європи (адже страхуванням в Україні охоплено лише 10% ризиків) та те, що поступовий ріст ВВП (7,3% у 2007р.) позитивно впливатиме на розвиток та ріст самого ринку страхування [3].

Розглянемо основні показники розвитку страхового ринку (табл.2). Важливим показником, який свідчить про розвиток страхової справи, є питома вага страхування у валовому внутрішньому продукті. Зокрема частка чистих страхових премій у ВВП України склала на кінець 2006р. лише 1,6% (за 9

місяців 2007 року – 1,5 %) у той час як відповідний показник у Польщі та Угорщині досяг 3%, Чехії 4%. У найбільш розвинених країнах Європи його середнє значення дорівнює 8,7%. Тобто потенціал зростання складає як мінімум 1% до рівня країн Східної Європи і майже 7% - до рівня розвинених країн Європи [3].

Таблиця 2

Основні показники діяльності страхових компаній України
за період 2002-2007 рр.

Показники	Період, роки					
	2002	2003	2004	2005	2006	9 міс. 2007
Активи по балансу, млн. грн.	5329,4	10457,4	20012,8	20 920,1	23 994,6	29 650,0
Обсяг сплачених статутних фондів, млн. грн.	1550,5	3523,9	5514,4	6 641,0	8 391,2	10 133,3
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	1898,0	3775,0	8272,2	5 045,8	6 014,1	7 077,2
Валові страхові премії, млн. грн.	4442,1	9135,3	19431,4	12 853,5	13 830,0	12 341,2
Відношення валових страхових премій до ВВП, %	2,0	3,4	5,6	3,1	2,5	2,1
Валові страхові виплати, млн. грн.	539,5	928,7	1252,6	1 894,2	2 599,6	2 850,2
Рівень валових виплат, %	12,2	9,4	7,9	14,7	18,8	23,1
Рівень чистих виплат, %	14,2	11,6	14,6	20,7	26,5	30,2
Чисті страхові премії (валові премії за мінусом премій переданих на внутрішньому ринку перестраховування), млн. грн.	3646,1	6894,4	9664,5	7 482,8	8 769,4	8 553,3
Відношення чистих страхових премій до ВВП, %	1,6	2,6	2,8	1,8	1,6	1,5

За період з 2002р. по 2007р. страхові компанії України досягли таких показників діяльності (табл. 2), аналіз яких показує, що найбільш суттєвими досягненнями страхового ринку є нарощування абсолютних значень більшості з них. Майже в 3 рази зросли валові страхові премії, у 2 рази – чисті страхові премії, більше, ніж у 5 разів зросли такі показники, як сплачений статутний фонд, загальні активи, валові страхові виплати.

У той же час відносні показники за весь період майже не зазнали суттєвого росту. Це пов'язано із значним погіршенням показників розвитку страхового ринку з 2005р., особливо порівняно з 2004р., який виявився найкращим за весь період дослідження. Лише у 2 рази зросли чисті страхові виплати, а відношення валових і чистих страхових премій до ВВП порівняно з 2004 роком знизилось вдвічі.

Однак, саме високі показники 2004р. спонукали іноземних інвесторів збільшити свою присутність на страховому ринку України. Окрім цього на сучасному етапі розвитку страхового сектору важливим чинником його зростання і підвищення довіри до страхових компаній є підвищення капіталізації страхового бізнесу, що й відбувалося протягом останніх трьох років.

Також причинами зростання страхового ринку України є зростаючий рівень добробуту населення, підвищення страхової культури, розвиток технологій у страховому бізнесі. За даними Рейтингового центру «Insurance Top» частка страхування у витратах населення зросла з 0,24% у 2002р. до 0,62% у 2006р. (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати на страхування населення України, 2002-2006 рр.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006
Витрати населення, млн. грн.	185073	215672	274241	370636	475200
Страхові платежі від населення, млн.грн.	438	693	1046	1616	2946
Страхові платежі до минулого року, %	137,7	158,2	283,5	154,5	182,3
Страхування у витратах населення, %	0,24	0,32	0,38	0,44	0,62

Сьогодні населення цікавиться страхуванням і йде до страхових компаній. За прогнозами Рейтингового центру до 2010 року реальні страхові платежі можуть вирости до 3-3,6 млрд. дол. США, що відповідає середньорічному росту у 20% (страхування життя буде мати дещо випереджувальні темпи – 75% приросту реального ринку за 2007-2010 рр.

(2,2-2,7 млрд. дол. США). «Такі темпи зростання можуть бути забезпечені переважно за рахунок охоплення населення добровільним і обов'язковим авто страхуванням, іпотекою та страхуванням життя», – вважає керівник Рейтингового центру Залетов [7].

Важливе значення має походження іноземного капіталу: більше 50% припадає на три країни Велику Британію, США, Польщу. Ще 25% розподілені майже порівну між Кіпром, Австрією, Нідерландами та Росією (табл. 4). Як бачимо, значна кількість іноземного капіталу має Європейське походження, що цілком відповідає загальній тенденції впливу іноземних компаній на фінансовий сектор країн Східної Європи [5].

Таблиця 4

Структура іноземних інвестицій у страхові компанії України станом на 2007 р.

Країна	Обсяг інвестицій, млн. грн.	Доля в загальному обсязі іноземних інвестицій, %
Великобританія	344,96	26,18
США	191,11	14,51
Польща	156,21	11,85
Республіка Кіпр	114,84	8,71
Нідерланди	83,94	6,37
Австрія	72,99	5,53
Росія	62,9	4,77
Ліхтенштейн	56,53	4,29
Данія	48,18	3,65
Сирія	32,99	2,50
Німеччина	31,07	2,38
Ізраїль	20,18	1,53
Британські Віргінські острови	17,55	1,33
Інші	84,09	6,38
Всього	1317,56	100

Якщо поглянути на те, які компанії останніми роками вийшли на вітчизняний ринок, то можна зауважити, що у своїй більшості це впливові учасники як національних, так і транснаціональних страхових ринків (табл. 5). Вихід на новий неосвоєний ринок для іноземних інвесторів є необхідністю. У більшості західних країн застраховані до 90% ризиків, тобто можливості для розвитку страхових компаній майже вичерпані, і у цьому разі проникнення на

ринки інших країн просто неминуче, враховуючи те, що в Україні застраховано менш ніж 10% ризиків, а на ринку страхування життя і того менше – 1%.

Таблиця 5

Перелік страхових компаній за участю іноземного капіталу
на страховому ринку України [1]

Країна походження	Іноземна компанія – засновник (акціонер)	Дочірня українська страхова компанія
Австрія	Wiener Stadtische	СК «Юпітер»
		СК «Глобус»
	Grazer Wechselseitige (Gra We)	СК «Граве Україна»
		WSV
Італія	Generali Group	СК «Гарант-Авто»
		СК «Гарант-Лайф»
Німеччина	ERGO	СК «ЮТИКО»
Нідерланди	Fortis	СК «Еталон - Життя»
Польща	PZU	PZU - Україна
США	AIG	ALICO – AIG Life
Росія	ИНГОССТРАХ	СК «ИНГО Україна»
		СК «ПРОСТО - страхування»
		СК «ПРОСТО – страхування. Життя і пенсія.»
	РОСНО - Allians	СК «Allians – РОСНО – Україна»
		СК «РОСНО - Україна»
Росгосстрах	СК «Провідна»	
Франція	BNP ParibasGroup	СК «Український страховий альянс»

Головні цілі злиття та поглинання за участю іноземного капіталу можна звести до наступних:

- вихід на ринки інших країн;
- поліпшення конкурентних позицій;
- створення стійкої переваги (за допомогою диверсифікації);
- інвестиційна.

Світовий досвід розширення присутності страхових компаній з іноземним капіталом дає можливість виділити такі особливості:

- страхові компанії з іноземним капіталом концентрують свою діяльність насамперед на роботі із страхувальниками – фізичними особами;

- іноземні страхові компанії значний інтерес виявляють до страхування життя;
- останніми роками частка страхових активів, які контролюють іноземні страховики, постійно зростає;
- проникнення іноземного страхового капіталу на національні фінансові ринки зазвичай позитивно впливає на конкурентоспроможність місцевої страхової системи.

Схеми виходу на страховий ринок України, які застосовують іноземні інвестори, найчастіше передбачають відкриття дочірньої компанії або купівлю вітчизняної страхової компанії із подальшим інвестуванням значної кількості фінансових ресурсів. При цьому іноді операції можуть проводитися не прямо, а через афільовані компанії, як це відбувалось у випадку входу на український ринок німецької страхової групи «Allianz» через російську компанію «РОСНО-Allianz». При купівлі компанії з розвиненою мережею філій, налагодженими каналами реалізації страхових послуг інвестори привносять новітні технології збуту та корпоративні традиції роботи. При купівлі дрібних і маловідомих компаній інвестор змінює назву, стратегію просування на ринку, яка повністю запозичує методи роботи материнської компанії.

Аналіз доступної інформації щодо цін на страхові компанії вказує на досить велику різницю цін навіть на схожі компанії (табл. 6).

Всі розглянуті компанії на момент придбання перебували в першій двадцятці. За словами експертів ринка досить велика маржа між цінами пояснюється різними умовами угод. Однак, все-таки очевидно, що мінімальна вартість навіть неконтрольного пакета акцій становить 40% від сум валових страхових платежів. Максимальне значення цього коефіцієнта поки становить 1,5 для ризикових видів страхування (показник P/S в таблиці).

Сегмент страхування життя взагалі є дуже привабливим для іноземних інвесторів і, незважаючи на більш скромні обсяги страхових платежів у порівнянні з ризиковими видами, інтерес до нього проявляється не менший. Пояснюється це, по-перше, великою потенційною місткістю ринку країни з населенням в 48 млн. чоловік, а по-друге, абсолютно нерозвиненістю цієї

послуги, і як наслідок, низьким рівнем конкуренції. Слід зауважити, що сьогодні в сегменті страхування життя іноземці відіграють домінуючу роль: 50% валових премій у цьому секторі припадає на трьох лідерів, серед яких австрійська Grawe Ukraine та американська Aliko AIG Life [3].

Таблиця 6

Вартість страхового бізнесу України [7]

Покупець/Рік угоди	Назва страхової компанії	Капіталізація страховика млн. дол. США	Участь іноземного капіталу		Страхові платежі	P/S
			млн. дол. США	%		
Ризикові види страхування						
Generali Vienna Group, 2006	Страхова група «Гарант»	90,0	45,0	50	59,7	1,51
Туран Алем, 2006	Оранта	65,2	38,71	59	77,6	0,84
UNIQA Group Austria, 2006	Кредо-Класік	12,85	4,5	35	33	0,38
PZU SA, 2005	Скайд-Вест	15,9	11,9	76	13,7	1,16
РЕСО-Гарантия, 2004	Укрінмедстрах	16,66	10,0	60	11	1,51
Ингосстрах, 2004	Остра-Київ	11,4	7,0	61	25	0,46
Страхування життя						
Fortis, 2006	Еталон-Життя	9,7	9,7	100	3,23	3,00

Критерії вибору страхових компаній іноземними інвесторами представлені в табл. 6. Отже, і стратегічні і портфельні інвестори (останніх більшість в Україні) звертають увагу перш за все на такі критерії: робота в реальному страховому бізнесі, наявність широкої філіальної мережі (присутність у Києві), наявність портфеля страхових продуктів, як для корпоративних, так і для приватних клієнтів, наявність достатнього числа кваліфікованого персоналу.

Критерії вибору страхових компаній

Критерій/мета	Вихід на ринок	Посилення позицій	Інвестиційний дохід
Позиція на ринку	Провідна позиція на ринку країни в цілому	Провідна позиція у регіоні, у виді страхування, у страхуванні галузевих ризиків	
Наявність ліцензій	Наявність ліцензій на основні види діяльності	Наявність ліцензій на основні види діяльності	Наявність ліцензій на основні види діяльності
Впізнаваність бренду	Висока		
Регіональне охоплення	Широка регіональна мережа		
Зростання			Високий потенціал
Обсяг прав	Контрольний	Контрольний	Блокуючий

Спробуємо також систематизувати основні очікування іноземних інвесторів і вітчизняних страхових компаній, представлені в табл. 7.

Таблиця 7

Очікування іноземних інвесторів і вітчизняних компаній

Очікування іноземних інвесторів	Очікування вітчизняних компаній
Набуття компанією статусу публічної	Надходження інвестицій для розвитку компанії (ІТ-технології, автоматизація процесів, реалізація стратегії)
Здоровий фінансовий стан (прибуткова діяльність, адекватні рівні збитковості по продуктах)	Брендова підтримка, технології, ноу-хау (особливо в актуарій діяльності, управління каналами дистрибуції та продажу)
Якість клієнтської бази	Кваліфіковане перестраховування
Розширення існуючої мережі філій та підвищення ефективності структури продажу страхових продуктів	Нові партнери і широка клієнтська база (особливо від транснаціональних компаній)
Підбір досвідченої та високо мотивованої команди менеджерів (кваліфіковані актуарії, наявність аварійних комісарів, договори із службами асистансу)	Наявність серед власників компанії акціонера з міжнародним ім'ям та гарною репутацією, що гарантує компанії доступ до більш дешевих кредитних ресурсів.
Високі стандарти управління та звітності(МСБО, бізнес-план на 3-5 років)	
Внесення поправок до стратегічних планів компанії.та зменшення її прямих витрат	
Ріст, що перевищує середній показник по ринку	
Якість інвестиційного портфеля (середня прибутковість інвестицій)	

Концентрація іноземного капіталу на страховому ринку України має як позитивні, так і негативні чинники, які суттєво впливають на продавців страхових послуг, на споживачів і на державу в цілому. З точки зору споживачів страхових послуг це призведе до збільшення кількості нових, якісних продуктів, поступовим зменшенням їх вартості порівняно з вітчизняними аналогами.

Страховики очікують від інвесторів на нові технології, нові лінійки страхових продуктів, якісні кадри, які будуть впроваджувати передові стратегії розвитку, ефективні прийоми ризик-менеджменту, методики продаж, грамотне управління інвестиційним портфелем. Присутність інвесторів також підвищить рівень конкуренції на страховому ринку, що, у свою чергу, витіснить із ринку невеликі компанії, які не можуть на рівних конкурувати з іноземцями за рівнем сервісу, інноваціями і технологіями.

Для України, як держави, факт лібералізації страхового ринку свідчить про підвищення авторитету у світовому співтоваристві; означає крок вперед на шляху приєднання до СОТ; можливість ефективного розвитку страхування; підвищення загальної капіталізації страхового ринку; розвиток фінансових ринків і ринкової інфраструктури [8].

Поряд з цим є низка недоліків, пов'язаних із приходом іноземних страхових компаній на вітчизняний страховий ринок. Серед таких проблем необхідно виділити: ускладнення страхового нагляду за операціями страховиків; ймовірність посилення іноземного втручання у страхову систему України, що може негативно позначитися на рівні її економічної безпеки; вплив коштів за кордон; перевага інтересів країни походження капіталу над інтересами суб'єктів вітчизняного ринку; недовговічність відносин, тощо.

В умовах, коли зростає присутність іноземних компаній на національних ринках, виникає питання оцінки якості закордонних інвестицій. Наприклад, М. Мельник вводить поняття «псевдо інвестицій» та вказує на те, що існує проблема непрозорості каналів іноземного інвестування, відсутність даних про надійність малих та середніх іноземних інвесторів, реальну стратегію

транснаціональних корпорацій на ринку України [2]. На нашу думку, у міру того, як буде зростати кількість іноземних страховиків, державі необхідно буде забезпечувати постійне вдосконалення норм та процедур фінансового моніторингу їхньої діяльності.

Ще однією проблемою, на яку вказують вітчизняні дослідники, є недостатня загальна капіталізація (сумарний обсяг сплачених статутних фондів та сформованих страхових резервів склав за результатами 9 місяців 2007 р. лише 17210,5 млн. грн.), а отже, і недостатня місткість страхового ринку України. Але в той же час спостерігається тенденція до прискорення темпів капіталізації протягом останніх років і зростання фінансової спроможності національного страхового ринку.

Отже, у найближчому майбутньому експансія іноземних страховиків на страховий ринок України триватиме, особливо стрімких темпів цей процес набуде після вступу України до Світової організації торгівлі та з розвитком процесів інтеграції до ЄС, як це сталось у країнах Центральної та Східної Європи. Відтак є загроза поступового збільшення іноземного капіталу у страховій системі України та витіснення вітчизняних страховиків із традиційних для них секторів страхового ринку. За таких умов постають питання не лише національної безпеки розвитку та захисту страхової системи, а й забезпечення фінансової стійкості та збереження конкурентних переваг вітчизняних страхових компаній.

Висновки. Оскільки обмеження глобалізації є нереальним, єдині правильні дії за цих умов – вироблення нових підходів до регулювання національного страхового ринку, формування ефективних моделей управління страховими відносинами в Україні. З огляду на це потрібно визначити параметри й тенденції розвитку сучасного світового простору та страхового ринку загалом; сформувати систему інструментів нового регулювання, які б оперативного реагували на зміни у страховій діяльності.

Вітчизняні страхові компанії, щоб не втратити конкурентні переваги повинні постійно удосконалювати свої операції і послуги, нарощувати рівень

капіталізації страхової системи і консолідації вітчизняного страхового бізнесу, упроваджувати прогресивні технології управління задля підвищення ефективності діяльності страхових компаній. Стратегічною метою страхової діяльності на сучасному етапі має стати забезпечення системної стабільності і створення необхідних умов для розвитку страхових послуг на засадах добросовісної конкуренції.

Список літератури

1. Выживает сильнейший // Серия специальных приложений к Инвест-газете: Страхование. – 2007. – №14. – С. 28-30.
2. Мельник М. Проблема якості іноземного інвестування в контексті збереження та захисту економічних інтересів України // Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція: Матеріали XV Міжнародної науково практичної конференції. – Ч.1. – Чернівці, 2006. – С. 57-61.
3. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України // www.dpf.gov.ua.
4. Пластун В.Л., Домбровський В.С. Іноземний капітал на страховому ринку України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №3(69). – С. 182-189.
5. Портфельні інвестори «біжать по передку потягу», показуючи напрямок // Страхова справа. – 2006.- №2(22). – С. 16-40.
6. Про внесення змін до закону України «Про страхування»: Закон України № 357-V від 16.11.2006 // zakon1.rada.gov.ua.
7. Стратегічних інвесторів на всіх не вистачить // Страхова справа. – 2007. – №2(26). – С. 36-59.
8. Ткаченко Н.В. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 115-121.
9. Щеглова Е. Страховой бизнес будет дорожать // Серия специальных приложений к Инвест-газете: Общее дело. Страхование. – 2006. – №9. – С. 20-23.

Журавка, О.С. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхового ринку України [Текст] / О.С. Журавка // Наука й економіка. – 2008. – № 1 (9). – С. 277–286.